

А.І. Лозовий, директор

Харківський НДІ судових експертиз

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Розглянуто сучасний стан судово-експертної та наукової діяльності Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. засл. проф. М.С. Бокаріуса. Особливо відзначено досягнення у роботі та шляхи розвитку нових перспективних напрямків експертних досліджень.

Харківський науково-дослідний інститут судових експертиз ім. засл. проф. М.С. Бокаріуса — одна з найстаріших державних спеціалізованих науково-дослідних установ України та країн колишнього СРСР.

Інститут у різні часи мав відділення в містах Донецьку, Дніпропетровську та Сімферополі. На цей час на базі зазначених відділень інституту функціонують науково-дослідні інститути судових експертиз, що свідчить про високий потенціал Харківського НДІСЕ. У теперішній час інститут має три відділення: в Сумах, Полтаві та Севастополі, робота яких здійснюється за основними напрямками як експертної, так і наукової роботи.

На сьогодні у Харківському НДІСЕ проводяться експертні дослідження практично за всіма основними видами судових експертиз, які удосконалюються шляхом проведення науково-дослідних робіт за тематичним планом НДР науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України з метою розроблення нових експертних методик.

Так, у 2012 році співробітниками інституту розроблена методика дослідження рукописних записів та підписів, виконаних на незвичному матеріалі письма незвичними пишучими приладами, які належать до досить складних об'єктів почеркознавчого дослідження.

На даний час актуальним є вирішення питань, пов'язаних із проведенням ідентифікаційних досліджень підписів, виконаних зі зміною ознак власного підписного почерку.

За результатами проведених науково-дослідних робіт у галузі почеркознавства та авторознавства тільки за останні три роки опубліковано сім методичних посібників. На цей час в інституті проводиться робота щодо встановлення соціально-біографічного портрету автора документа, актуальність та новизна окремих положень якої викладені у дисертаційній роботі, захищеній у 2012 році науковим співробітником ХНДІСЕ Л.В. Свиридовою.

Перед експертами, що проводять судово-технічні експертизи документів, досить часто ставиться і, за наявності в документах ділянок перетину реквізитів, успішно вирішується питання про хронологічну послідовність їх виконання. Але за відсутності таких ділянок питання про послідовність виконання реквізитів у документі, як правило, залишалося без відповіді.

У ХНДІСЕ за допомогою металографічного мікроскопа МЕТАМ ЛВ-34, що був придбаний інститутом на початку цього року, вперше в Україні були проведені дослідження по вирішенню питань щодо встановлення послідовності виконання штрихів записів та підписів, виконаних пастами для кулькових ручок, та штрихів текстів та зображень, виконаних електрофотографічним способом, за відсутності ділянок їх взаємного перетину. Були отримані позитивні результати застосування цього методу для визначення послідовності виконання штрихів на гетерогенних ділянках перетинів, а саме, текстів, надрукованих на друкарських машинах, матричних принтерах, або виконаних через копіювальний папір, і рукописних записів, виконаних різними письмовими приладами (кульковими ручками, олівцями тощо).

Судова балістика є найбільш розвиненою галуззю криміналістики у Харківському НДІСЕ. На теперішній час цей напрям експертної та наукової діяльності повністю забезпечується досвідченими спеціалістами та сучасним обладнанням, що дозволяє вирішувати найскладніші ідентифікаційні дослідження як нарізної, так й гладкоствольної вогнепальної зброї, а також проводити складні експерименти з виявлення особливостей механізму утворення вогнепальних пошкоджень. Наявне оптиелектронне вимірювальне обладнання здатне з досить високою точністю визначити балістичні характеристики різних видів уражаючих елементів та на їх основі розрахувати параметри траєкторії при значній варіабельності початкових умов стрільби. Це дозволяє успішно вирішувати ситуаційні завдання судової балістики, а також має суттєве значення для результатів комплексних судово-балістичних та судово-медичних досліджень по встановленню обставин спричинення вогнепальних поранень, механізму їх утворення, уражаючих властивостей кінетичних снарядів, що їх спричинили, тощо.

Судова трасологія — один із традиційних та найбільш розвинених напрямків експертного дослідження. За останні роки експертами-трасологами проводились науково-дослідні роботи з дослідження елементів побутових трубопроводів та запірної арматури, взуття та його слідів, побутових приладів обліку витрачання енергоресурсів тощо.

Сучасне обладнання з програмним забезпеченням (мікроскопи “Пеленг МС-3”, USB-мікроскопи) дозволяє проводити найскладніші ідентифікаційні дослідження об’єктів, встановлювати особливості механізму утворення слідів.

На цей час одним з найбільш перспективних методів дослідження є метод скануючої мікроскопії, який досить широко використовується в експертній практиці за кордоном. Застосування скануючого мікроскопу (СЕМ) дозволяє порівнювати характерні ознаки поверхні досліджуваних об’єктів при зіставленні взаємоперехідних слідів за відсутності загальної лінії розділення при ідентифікації цілого за частинами і встановленні належності частин одному цілому. Застосування метода скануючої мікроскопії дозволить вийти на новий якісний рівень у галузі судової трасології, балістики, біології, технічної експертизи документів тощо. Тому єдина проблема — вартість такого обладнання від 7 млн. грн.

Фоноскопична експертиза виконується в інституті з часів Радянського Союзу і має відносно давню історію. На сьогодні цей вид досліджень остаточно змінив свій традиційний об’єкт — відео-звукозаписи надаються майже завжди у цифровій формі. Враховуючи той факт, що матеріали за цим видом досліджень майже завжди досліджуються у кримінальних провадженнях за корупційними правопорушеннями, нами розглядається пріоритетне фінансування на придбання нових програмно-апаратних засобів досліджень. Так, завдяки таким заходам протягом 2012 року за рахунок коштів загального та спеціального фондів придбано сучасний програмний комплекс “Justiphone” вартістю 98 тис. грн. та організовано практичний семінар за участю розробника ПК “Justiphone” — І.Л. Іванова — з метою опанування особливостями практичного його використання.

Фахівці інституту брали участь у наукових розробках, що зайняли відповідне місце у Реєстрі методик проведення судових експертиз. Можна з упевненістю стверджувати, що цей напрямок досліджень розвивається, і ми не без гордості можемо констатувати — вперше розроблені методи виявлення монтажу у цифровій фотографії на основі аналізу ентропії зображення карт класів шумів кольорових каналів, дослідження структур аудіофайлів, записаних за допомогою цифрових диктофонів — наше надбання.

Наявна на теперішній час інструментальна база в інституті дозволяє проводити необхідні судові фізичні, хімічні та біологічні дослідження для вирішення експертних завдань, але придбання відповідного ново-

го обладнання може значно розширити коло питань, які ставляться на вирішення окремих видів експертиз.

Підрозділ автотехнічних досліджень, створений наприкінці 1959 року згідно з наказом Міністерства юстиції УРСР, є першим на території України, в якому розпочалося виконання експертних досліджень обставин ДТП. З цього часу розпочинається історія створення відділу, а в подальшому — лабораторії автотехнічних досліджень. У міру формування судової автотехніки як галузі судової експертизи, розвитку її теоретичних та методичних положень розширялися обсяг і напрямки автотехнічних досліджень: почали проводитися техніко-діагностичні та транспортно-трасологічні експертизи. З самого початку створення підрозділу по сьогоднішній день значна увага приділяється науково-дослідній роботі, основними напрямками якої є дослідження дій учасників ДТП, технічного стану транспортних засобів, транспортно-трасологічні дослідження, встановлення причин сходів трамваїв з рейкових колій, дослідження шин транспортних засобів тощо.

Комп'ютерно-технічні дослідження виконуються у ХНДІСЕ з 1991 року. До того ж періоду відноситься перша наукова розробка з дослідження інформації на гнучких носіях. Завдяки впровадженню комп'ютерної техніки та комп'ютерних технологій в інформаційні процеси, сьогодні неможливо виділити якийсь окремий вид злочинної діяльності, де б не були об'єктами досліджень комп'ютерно-технічні, телекомунікаційні, програмні засоби та технології.

Саме життя з глибин комп'ютерно-технічних досліджень винесло на поверхню дослідження телекомунікаційних систем, обладнання та засобів як окремий вид досліджень, який виконується у Харківському НДІСЕ з 2008 року.

На сьогоднішній день ці напрямки дослідження забезпечуються дев'ятьма штатними співробітниками. Серед них спеціалісти — програмісти високого рівня, фахівці різних напрямків телекомунікацій, захисту інформації. Такий підбір фахівців не випадковий, а відповідає найбільш часто вирішуваним експертним завданням. Достатньо сказати, що за останні 5 років ними розроблено методики з дослідження інформації на цифрових носіях та мережевих технологій і пристроїв, що внесені до Реєстру методик проведення судових експертиз, тощо. Ми також широко застосовуємо й відомі світові та вітчизняні експертні програмні та апаратні засоби. Так, в необхідній кількості експерти забезпечені відомим закордонним ПЗ — “X-Way Forensics”, сучасними апаратними засобами захисту, зняття, відновлення, дублювання ін-

формації фірми ЕПОС: RamDrive Adapter, WriteProtector, TABLEAU T 35ES, TABLEAU T 6es SAS, Super DriveLock. У найближчий час планується придбання нових програмно-апаратних засобів, що дозволять розширити коло досліджуваних видів носіїв інформації, насамперед, в телекомунікаціях. Самими найбільшчими питаннями цього напрямку, на наш погляд, є, по-перше, — заробітна плата, значно нижча, ніж на сучасному ІТ-ринку, та невеликий обсяг фінансування на придбання нових програмно-апаратних засобів. Але розуміючи важливість та перспективність цього напрямку, інститут постійно вишукує кошти на вирішення зазначених проблем.

Останнім часом у загальній кількості будівельно-технічних досліджень збільшилась частина експертиз, пов'язаних з визначенням факту порушення меж землекористування. Це пояснюється підвищенням досвідченості населення щодо земельних правовідносин, зростанням кількості бажаючих привести у відповідність до чинного законодавства існуючу документацію на земельні ділянки з подальшим отриманням Державного акту на право приватної власності на землю. При оформленні відповідної технічної документації із землеустрою користувачі найчастіше стикаються з проблемою невідповідності фактичних меж та площі земельних ділянок зазначеним у наявній документації, що призводить до виникнення земельних спорів. У випадку, коли земельні ділянки вже приватизовані, з плином часу також іноді відбувається змінення меж земельних ділянок, що призводить до проблеми їх відновлення. Саме тому в інституті створено сектор земельно-технічних досліджень із залученням фахівців, які мають кваліфікацію землепорядника та навички застосування геодезичного обладнання щодо проведення польових і камеральних робіт.

Останнім часом потреби слідчо-судової практики ставлять перед експертами нові складні завдання, пов'язані з встановленням фактичних даних про транспортно-експлуатаційний стан автомобільних доріг, вулиць та про дорожні умови, що сприяли виникненню ДТП, встановленням відповідності якості проведених робіт з будівництва, реконструкції, ремонту та утримання автомобільних доріг і вулиць вимогам будівельних стандартів.

Враховуючи зазначену актуальність, Харківський НДІСЕ став ініціатором створення нового напрямку — експертизи стану доріг і дорожніх умов у місцях ДТП. У зв'язку з цим, співробітники інституту спільно із фахівцями Державного агентства автомобільних доріг України “Укравтодору” розробили новий Державний стандарт “Автомобільні

дороги та залізничні переїзди. Безпека дорожнього руху. Вимоги до експлуатаційного стану”.

Для максимального задовільнення потреб слідчих і судових органів, розширення кола досліджень у 1994 році було прийняте рішення про утворення сектору пожежно-технічних досліджень та досліджень у галузі охорони праці — нового напрямку наукової та експертної роботи. Основним завданням підрозділу є розроблення та вдосконалення експертних методик, проведення електротехнічних, пожежно-технічних експертиз та досліджень у галузі безпеки життєдіяльності та охорони праці. Також на базі інституту уперше в Україні започаткована судово-електротехнічна експертиза.

У цьому році в інституті запроваджено судову інженерно-екологічну експертизу. Залучені провідні фахівці у галузі техногенно-екологічної безпеки.

Експертне забезпечення правосуддя при розгляді справ у сфері економіки на сучасному етапі передбачає вирішення нових експертних завдань, які принципово відрізняються від питань, що розглядались традиційною судово-бухгалтерською експертизою. Це, насамперед, стосується злочинів, пов'язаних з розкраданням бюджетних коштів або їх нецільовим використанням, з відмиванням коштів, отриманих злочинним шляхом, доведенням до банкрутства або приховуванням банкрутством, що у подальшому призводило до “рейдерського” захвату підприємств.

Крім того, значна кількість експертиз призначається у зв'язку із несвоєчасною виплатою заробітної плати, що має вплив на стан соціальної напруги у суспільстві.

Виникнення нових експертних завдань обумовило потребу у створенні нової методичної бази судово-економічної експертизи з використанням сучасних наукових досліджень, зокрема, методів економічного аналізу та економіко-математичного моделювання.

За останні роки фахівцями Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз створена та впроваджена в експертну практику значна кількість нових методик судово-економічної експертизи.

У той же час на сьогодні ще існують наявні проблеми по створенню сучасної методичної бази судово-економічної експертизи. Насамперед, необхідність створення комплексних експертних методик, застосування яких передбачає участь, крім експертів-економістів, інших фахівців. Так, розгляд судових справ, пов'язаних з обігом цінних паперів, потребує визначення ринкової вартості акцій підприємств. У цьому

році співробітники нашого інституту, відповідно до тематичного плану науково-дослідних робіт НДУСЕ Міністерства юстиції України, розробляють методику комплексних експертних досліджень визначення вартості акцій підприємств, яка базуватиметься на поєднанні методів економічної та оціночної експертизи.

У галузі товарознавства в Харківському НДІСЕ успішно на високому професійному рівні проводяться найскладніші експертизи з визначення характеристик товарів відповідно до Українського класифікатора товарів зовнішньоекономічної діяльності (УКТЗЕД), про що свідчать надходження матеріалів на дослідження зі всіх регіонів України.

Не менш складними є товарознавчі експертизи з визначення вартості машин або обладнання. Головною проблемою цих експертиз є ідентифікація технічного стану об'єкта дослідження. На жаль, не завжди є можливість охарактеризувати технічний стан обладнання силами інституту. Тому, як правило, для визначення технічного стану обладнання та машин залучаються фахівці з інших підприємств та організацій. Насичена експертна практика надихає працівників на розробку нових методик та методичних рекомендацій. Так за останні роки в ХНДІСЕ були розроблені методичні рекомендації по судово-товарознавчій експертизі з визначення розміру матеріальної шкоди, завданої власнику пошкодженого майна, з оцінки об'єктів господарювання та з оцінки аудіовізуальної продукції та програмного забезпечення.

Одним з актуальних питань в експертній практиці експертів-психологів є встановлення особливостей комунікативної діяльності особи, зафіксованої у відеозапису (діагностика емоційного стану, в якому перебувала особа в ситуації, що досліджується за справою). Дослідження в даному напрямку продовжуються і на сьогоднішній день.

У складі інституту працюють експерти-мистецтвознавці, якими виконано значну кількість відповідних експертиз. В аспекті наукових досліджень, у 2011 році розроблені методичні рекомендації з виконання судових мистецтвознавчих досліджень продукції порнографічного характеру. Також актуальним є питання щодо дослідження об'єктів нумізматики і фалеристики, що викликало необхідність розробки методичних рекомендацій із судово-експертного мистецтвознавчого дослідження цих об'єктів.

Таким чином, на сьогодні особлива увага в ХНДІСЕ приділяється розвитку перспективних напрямків, таких як: комп'ютерно-технічна, телекомунікаційна, дорожньо-технічна, земельно-технічна, екологічна експертизи тощо. У зв'язку з цим до роботи залучаються відповідні

фахівці для проведення на високому науковому рівні експертних досліджень і наукових розробок.

Резюме

Рассмотрено современное состояние судебно-экспертной и научной деятельности Харьковского научно-исследовательского института судебных экспертиз им. Засл. проф. Н.С. Бокариуса. Особо отмечены достижения в работе и пути развития новых перспективных направлений экспертных исследований.

Summary

The current state of judicial-experts and scientific activity of the Emeritus Professor Mykola Bokarius Kharkiv Research Institute of Forensic Sciences is considered. Achievements in work and a way of development of the new perspective directions of expert researches are especially noted.

В.П. Пеньковский, главн. специалист

*Управление юридической защиты
Государственной миграционной службы Украины*

ВОПРОСЫ СИСТЕМЫ И СТРУКТУРЫ ЭКСПЕРТНОЙ СЛУЖБЫ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ И ЕЕ ЗАДАЧИ

Деятельность экспертной службы СБУ как важного структурного подразделения органов Службы безопасности Украины имеет существенное значение в решении вопросов созданной и эффективно действующей системы. Она призвана обеспечить научными и научно-техническими средствами и методами оперативно-розыскную службу и практику раскрытия и расследования преступлений.

Задачей сегодняшнего дня является создание такой организационной структуры управления, которая наиболее полно отвечала бы современным условиям функционирования экспертных подразделений. Необходимым условием этой задачи является создание комплекса специальных методов, к которым относятся структуризация цели, организационное моделирование и метод аналогии. Существенная реорганизация экспертно-криминальных подразделений была проведена 02.07.1959 г., когда специальные отделы были объединены в ОТУ. На протяжении 1977–1984 гг. руководством КГБ СССР было принято систему основополагающих решений по вопросам криминалистического и экспертного обеспечения оперативной и следственной деятельности. Научно-технические исследования для оперативных подразделений осуществляли центр НИИСИ ОТУ КГБ СССР, созданный в 1977 г.,